

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КАЧАН КАТЕРИНА ЄВГЕНІВНА

УДК 29:7.01

НЕОЯЗИЧНИЦТВО ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

спеціальність 09.00.11 - релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

КИЇВ - 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
ЛУБСЬКИЙ Володимир Іонович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри релігієзнавства

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
МАРЧЕНКО Олексій Васильович,
Черкаський національний університет
ім. Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри філософії та релігієзнавства

кандидат філософських наук, доцент
ХРОМЕЦЬ Віталій Леонідович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри культурології

Захист відбудеться «31» травня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.43 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «28» квітня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.М. Фенно

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Глобалізаційні процеси, що виникли у другій половині ХХ ст., сприяли формуванню альтернативи усталеним цінностям, внаслідок чого культура західного світу зазнала і зазнає значних змін. Суттєві трансформації спостерігаються у релігійній сфері, де виникають новітні релігійні феномени, що ставлять собі за мету відродження слов'янських, кельтських, римських та інших дохристиянських традицій.

Процес секуляризації культури сприяв актуалізації язичницьких концептів при формуванні світоглядних позицій сучасної людини. Система язичницького світорозуміння проникла у різні сфери життя, наприклад у філософію, літературу, музику, живопис, хореографію. Завдяки спільним зусиллям археологів, філологів, письменників, митців відбувається реконструкція язичницького культу, обрядів жертвопринесення та ініціації, процесу поклоніння богам та силам і стихіям природи в творах мистецтва.

Рудименти язичництва, які завжди були наявні в культурі, сьогодні набувають особливої виразності, що свідчить про формування нового соціально-культурного та релігійно-філософського феномена – неоязичництва. Неоязичництво існує в різноманітних конкретних формах, одні з яких близькі до сфери неорелігій або прямо включені в неї, тоді як інші зберігають з нею лише номінальний зв'язок, переважно – генетичний і методологічний. Все сказане вище підтверджує не тільки правомірність, але й нагальну необхідність розгляду неоязичництва в широкому культурфілософському контексті.

Як релігійне явище неоязичництво ґрунтовно досліджено, але в якості культурного феномену, який детермінує нові теми, сюжети мистецтва, залишається маловивченим. Релігія й мистецтво упродовж історичного розвитку були завжди взаємопов'язані. На початковому етапі розвитку суспільства мистецтво поставало органічною складовою міфологічного світогляду і було пов'язане з магічною дією. З часом, коли мистецтво виокремилось у самостійну сферу культури, воно перебувало в залежності від релігії, як наслідок значна частина історії мистецтва – це історія релігійного мистецтва. Поширення осмислення сучасного мистецтва в контексті цілком секуляризованої культури, що не зовсім відповідає дійсності. Сучасна культура секуляризована у тому розумінні, що сьогодні традиційні релігійні інститути фактично не впливають на неї. Але вона як і релігія намагається відповісти на фундаментальні світоглядні питання. Тому вивчення взаємовідносин між мистецтвом і релігією на сучасному етапі розвитку культури представляє винятковий інтерес.

Особливу увагу привертає до себе балет, адже хореографічні постановки виступають одними з провідних репрезентантів соціокультурних змін, впливають на глядача і, таким чином, формують нові смаки і запити суспільства. Сьогодні образність класичного танцю відтворює символи багатьох існуючих релігійних культів, зокрема, небесних, солярних,

лунарних. При створенні балетних спектаклів, в яких наявна язичницька міфологія, автори утверджують культурні зрушення від раціональності до міфологічності, реабілітують язичницький світогляд у новоєвропейському культурному контексті. Таким чином, язичницькі уявлення, які репрезентуються представниками інтелектуальної сфери, санкціонують неоязичництво в сучасній культурі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на кафедрі релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах комплексної наукової програми «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідної теми філософського факультету № 11БФ041- 01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є релігієзнавчий аналіз неоязичницьких тенденцій в культурі та розкриття їх прояву в балеті.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення ряду взаємопов'язаних **основних дослідницьких завдань:**

- здійснити аналіз наукового доробку зарубіжних та українських дослідників з означеної проблематики, з уточненням змісту основних термінів;
- визначити світоглядні джерела формування неоязичництва;
- проаналізувати етапи розвитку та поширення неоязичництва в культурі ХХ - поч. ХХІ ст.;
- дослідити вплив неоязичництва на розвиток сучасної культури;
- виявити язичницьку тематику в балеті.

Об'єктом дослідження є неоязичництво в сучасних соціокультурних умовах.

Предмет дослідження складають неоязичницькі тенденції в культурі та їх прояв у балеті.

Теоретико-методологічна основа дослідження полягає у поєднанні принципів об'єктивності, світоглядно-конфесійної неупередженості, критичного осмислення досліджуваного матеріалу, єдності логічного та історичного. Основними науковими методами, які дозволили реалізувати сформульовану в дисертації мету й вирішити поставлені завдання, є наступні: описово-феноменологічний (цей метод було використано для фіксації та опису язичницької символіки, що має місце в балеті); семантичний (за допомогою цього методу було уточнено зміст ідей і понять, які використовуються в дисертації); системно-аналітичний (він став базисом для проведення дослідження специфіки неоязичництва); історичний (з його допомогою було виявлено основні етапи становлення неоязичництва). Ці компоненти методологічного комплексу використані в дослідженні не відособлено один від одного, а в загальному контексті релігієзнавства.

Концептуальне осмислення неоязичництва набуло розвитку в роботах зарубіжних та українських науковців. До зарубіжних авторів, котрі займалися цією проблематикою, належать Ж. Бержєс, П. Гайденко, О. Гайдуков, Л. Повель, М. Йорк, В. Шнірельман. В українському релігієзнавстві дослідженням неоязичництва займаються Д. Базик, Т. Беднарчик, І. Богдановський, О. Гуцуляк, А. Колодний, Є. Смульський.

При аналізі сутності неоязичництва важливе значення мали науково-теоретичні праці Т. Горбаченко, А. Колодного, І. Кондратьєвої, Л. Конотоп, В. Лубського, О. Марченка, О. Предко, О. Сарапіна, Г. Середи, Л. Филипович, Є. Харьковшенка, Л. Хромця, З. Швед.

Окрему групу досліджень складають роботи представників неоязичницького руху: М. Адлер, А. Бенуа, Г. Лозко, Л. Силенка, В. Шаяна. Звернення до зазначених авторів дозволило уточнити теоретичні положення та засади неоязичництва.

Для виявлення неоязичницьких тенденцій в культурі, зокрема їх прояв у мистецтві, ми звернулись до робіт М. Епштейна, В. Крутоуса, Е. Тофлера, М. Хренова, які присвячені аналізу культури на сучасному етапі її розвитку. Дослідники вказують на зміні епох, процесі активізації міфу і архетипу (М. Хренов), формування «нової архаїки», звертають увагу на розповсюдження «новоязичництва» (В. Крутоус) в культурі.

Окремий блок методологічного підґрунтя дисертації складають наукові праці, які присвячені дослідженню язичницької символіки, обрядовості в культурі, зокрема танці. Дослідженням джерел первісних форм танцю займалися А. Авдєєв, О. Васильєва, М. Загорц, Є. Корольова, В. Уральська; розкриттям символічної природи календарних обрядів та виявлених у них танців: Н. Велецька, В. Топоров, В. Іванов, В. Пропп.

Аналізу походження та змісту міфологічних явищ і символіки, які відображаються в танці, присвячені праці Р. Генона, М. Еліаде, Р. Каюа, Дж. Кемпбелла, Ю. Лотмана, О. Лосєва, Є. Малікова, Є. Мелетинського, В. Топорова; взаємозв'язку танцю, міфу та ритуалу – праці Л. Д'яконової, Т. Єрохіної, Л. Козинко, Є. Малікова, М. Масаєва, А. Толмачова, А. Фефелової.

Аналіз творів композиторів М. Римського-Корсакова, В. Кікти, С. Стравінського, Є. Станковича дозволив нам розглянути реконструкцію язичницьких вірувань у балетах і, таким чином, виявити побутування неоязичництва в культурі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському релігієзнавстві здійснено системне осмислення неоязичництва як культурного феномена, з аналізом його виникнення, становлення, особливостей сучасного функціонування та проявів у культурі. Наукова новизна дослідження конкретизується в наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- з'ясовано, що неоязичництво постає новацією не стільки релігійного характеру, скільки світоглядною орієнтацією, яка реалізується на теоретичному й практичному рівнях реконструкції архаїчних моделей світовідчуття з метою побудови нових філософсько-релігійних орієнтирів і культурних цінностей;

- в українському релігієзнавстві виявлено неоязичницькі тенденції в культурі на прикладі балету та досліджено язичницьку символіку й міфоритуальний комплекс у ньому. Сутністю балету є інкорпорація міфотворчості, у якому сакральне візуалізується й існує поза часом і простором;

- виявлено, що в символічній мові балету ритуальна або культова символіка присутня на рівні фабули. Відтворення міфологічних подій в балеті дає можливість глядачу стати співучасником сакральної історії.

Уточнено:

- релігієзнавчий зміст поняття «неоязичництво», воно розглядається як новий релігійний рух, що формується на основі відновлення світоглядних засад, пантеонів і ритуалів стародавніх політеїстичних релігій дохристиянської доби в еkleктичному й реконструйованому вигляді;

- світоглядні джерела появи неоязичництва, які були зумовлені ідейними зрушеннями, що створили сприятливе середовище для його оформлення, а саме: пантеїстичні ідеї доби Ренесансу; новий рівень розкриття пізнавальних можливостей людини, природи й сутності розуму у філософії Нового часу; антихристиянська тематика філософії Г. Гегеля (окремі праці Бернського періоду) і Л. Фойєрбаха; філософський нігілізм другої половини XIX ст.; філософія екзистенціалізму; «теологія смерті Бога»; утвердження особливого статусу міфу в естетиці німецького романтизму, де міф постає вищою формою людського духу і мистецтва; теорія архетипів К. Юнга;

- причини виникнення та поширення неоязичництва в культурі XX-XXI ст., до числа яких можна віднести: глобальний історичний процес секуляризації культури, трансформацію класичних цінностей у культурі постмодерну, розрив культури постмодерну з релігійними цінностями християнства; актуалізацію екологічних проблем, що постають детермінантою для відродження пантеїстичних уявлень, а також демографічні процеси, які сприяють міжкультурному діалогу, транзиту етнічних вірувань;

Набуло подальшого розвитку:

- положення, згідно якого в сучасній культурі домінують сюжетами стали саме язичницькі, що пропонують міфологічну тематику. Найбільш міфологічним і міфотворчим мистецтвом постає балет, масова зацікавленість яким у XX-XXI ст. співпадає зі збільшенням інтересу до міфологічного взагалі;

- положення про те, що міфологічність має сутнісний зв'язок з природою балету. Первісний танець існував у системі язичницького ритуалу, з його характерними рисами, які проявляються нині в сучасному танцювальному мистецтві. Танець перейняв символіку сакральності, пов'язану з ритуальною стороною життя стародавнього суспільства, а класичний балет виступає

своєрідним збереженням сакральності, театральним дійством, в якому ключова роль належить міфу.

Теоретичне і практичне значення дослідження визначається новизною винесених на захист положень і полягає в тому, що його результати розширюють поле наукових досліджень у малорозробленій проблематиці язичницьких тенденцій в балеті.

Сформульовані у дисертації теоретичні положення й аналітичні висновки можуть використовуватися в навчальних курсах, присвячених історії релігії, зокрема неорелігіям, соціологічним та культурологічним аспектам релігієзнавства, а також в розробці підручників і методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора. Висновки, положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних наукових конференціях: VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні наукові дослідження в сучасному світі» (м. Переяслав-Хмельницький, 24-25 листопада 2015 р.); XXIX Міжнародна науково-практична конференція «Наука. Інновації. Прогрес» (м. Чернівці, 29-30 листопада 2015 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Харків, 4-5 грудня 2015 р.); XII Міжнародна конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє» (м. Київ, 14 грудня 2015 р.).

Результати дослідження доповідались і обговорювались на науково-теоретичних семінарах кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Основні наукові результати дослідження відображено в 10 публікаціях автора, 4 із яких опубліковано у фахових наукових виданнях ДАК Міністерства освіти і науки України; 2 у збірниках, котрі входять до наукометричних баз, і 4 тезах виступів, опублікованих у матеріалах конференцій.

Структура дисертації зумовлена метою та логікою дослідження і відображає послідовність вирішення поставлених завдань. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Обсяг дисертації (без списку використаних джерел і літератури) – 151 сторінка, загальний обсяг дисертації – 192 сторінки. Список використаних джерел займає 40 сторінок, і містить 462 найменування, з них – 23 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається стан наукової розробки проблеми, з'ясовується зв'язок дослідження з

науковими програмами, формулюються мета, завдання, об'єкт і предмет, розкриваються методи та наукова новизна дисертації, її теоретичне та практичне значення, наводяться дані про публікації та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «Методологія філософсько-релігійнознавчого аналізу неоязичництва» проаналізовано основні підходи, які є теоретичною базою для дослідження особливостей неоязичництва, його місця в сучасних цивілізаційних процесах та визначено базові терміни й поняття.

У підрозділі 1.1. «Аналітичний огляд дослідницької літератури з проблем неоязичництва» визначено джерельну базу дослідження, яку складає наукова (філософська, релігійнознавча, історична, культурологічна та ін.) література, котра присвячена вивченню феномену неоязичництва. Для виявлення сутності неоязичництва, його світоглядних засад, дисертант звертається до опрацювання теми язичництва. Важливу роль у розумінні язичництва і неоязичництва відіграють методологічні питання у виявленні об'єктивного визначення цих понять.

Серед зарубіжних дослідників язичницьких вірувань важливими є праці С. Енгуса, М. Йорка, К. Кремера, К. Леві-Стросса, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, Н. Пенника, Дж. Пруденса, Е. Тайлора, Дж. Фрезера, О. Фрейденберг. Змістом наукових праць зазначених дослідників є дескриптивно-феноменологічний та компаративний аналіз язичницьких міфів, обрядів, ритуалів, що дозволило нам вирізнити загальні риси та характерні особливості язичницьких релігій. Концептуальні й науково обгрунтовані дослідження язичництва були здійснені Є. Анічковим, О. Афанасьєвим, О. Гільфердінгом, Г. Глінкою, О. Потєбнею, В. Проппом, Б. Рібаковим, В. Топоровим. На основі праць зазначених дослідників ми провели порівняльний аналіз міфології стародавніх слов'ян та інших індоєвропейських народів, систематизували історичні відомості про стародавніх слов'ян та їх релігію; виявили загальне та особливе у пантеоні давньогрецької та слов'янської міфології; дослідили слов'янську обрядовість та фольклор. Язичництво піддавалося критиці в трактатах проповідників і отців християнської церкви. Богослови (А. Кураєв, О. Осипов, П. Флоренський) розглядали язичництво як перекручення істинної віри, відступництво, ідолопоклонство.

Детальному аналізу феномену неоязичництва присвячені праці О. Асєєва, С. Аверінцева, Є. Балагушкіна, Д. Базики, І. Богдановського, О. Гайдукова, П. Гайденко, Б. Губмана, О. Гуцуляка, А. Колодного, С. Філатова, В. Шнірельмана, у яких автор виявила значну кількість інтерпретацій поняття «неоязичництво», а також філософсько-релігійні та соціально-культурні причини виникнення зазначеного феномена. Особливого значення в процесі аналізу причин появи неоязичництва мали філософські концепції Ю. Еволи, Е. Кассіра, М. Шелера. Філософи вбачали появу неоязичництва як протизагону науково-технічному поступу.

До філософських джерел формування неоязичництва належать праці представників доби Ренесансу Дж. Бруно, М. Кузанського; англійських філософів Нового часу Т. Гоббса, Дж. Локка, французьких матеріалістів П. Гольбаха, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, представників німецької класичної філософії І. Канта, Л. Фойєрбаха, Г. Фіхте, Ф. Шеллінга, окремі праці Бернського періоду Г. Гегеля; Ф. Ніцше; К. Юнга; філософів-екзистенціалістів А. Камю, М. Гайдеггера, К. Ясперса; представників теології «смерті Бога» Т. Альтицера, У. Гамільтона; положення представників Йєнської школи Ф. фон Гарденберга (Новаліса), Л. Тіка, Ф. Шлегеля.

Для сутнісного розуміння феномену неоязичництва розглянуто праці представників неоязичницького руху: В. Авдєєва, М. Адлер, А. Бенуа, Г. Лозко, Л. Силенка, В. Шаяна. Вивчення праць зазначених представників неоязичництва дозволило нам проаналізувати основні світоглядні засади, віроповчальні тексти, особливості даного руху.

У контексті дослідження прояву неоязичництва в культурі важливими є роботи М. Бердяєва, П. Сорокіна, А. Тойнбі, О. Шпенглера. Філософи передбачили формування нового типу культури, повернення культури до міфу, зростання релігійних настроїв, настання епохи «другої релігійності». У працях М. Епштейна, В. Крутоуса, Е. Тофлера, М. Хренова розглянуті особливості сучасної культури. Дослідники відзначають активізацію міфу у культурі і мистецтві, новий «спалах сакральності», ренесанс «архаїки». Функціонування танцювального мистецтва, особливо балету, в його міфологічних проявах, посилення інтересу до теми язичництва (М. Римський-Корсаков, І. Стравінський, Є. Станкович) підтверджує зв'язок танцю з релігією та демонструє неоязичницькі інтенції в культурі. Зокрема, В. Крутоус акцентує увагу на зв'язку неоязичництва з усією сучасною культурою.

Значущими є дослідження А. Авдєєва, О. Васильєвої, М. Загорц, Є. Корольової, В. Уральської, в яких танцювальне мистецтво аналізується як форма здійснення релігійного ритуалу, що пов'язаний з віруваннями та уявленнями первісного суспільства. Важливими науковими розробками в аспекті нашої проблематики постають праці Й. Гейзинги, Х. Елліса, К. Закса, А. Ломакса, де танець аналізується у якості знаково-символічної системи.

Аналіз символіки ритуального танцю під час обрядових дійств здійснювали Н. Велецька, О. Воропай, В. Іванов, О. Нікіфоров, В. Пропп, Н. Сумцова, В. Соколова, В. Топоров. Дослідники сходяться в тому, що під час виконання обряду, танець виступає ланкою між реальним та потойбічним світом, є імітацією бажаної дійсності, події.

На основі аналізу праць Р. Генона, М. Еліаде, Р. Каюа, Дж. Кемпбелла, К. Кіндер, М. Костомарова, Ю. Лотмана, О. Лосєва, Є. Малікова, Є. Мелетинського, О. Потебні, В. Тернера, В. Топорова, Є. Торчинова було виявлено універсальні знаки та символи, які відображаються танцювальними рухами: священні місця (Центр світу, Вісь світу, Світове Дерево, межа),

сакральний час, сакральний колір, сакральні істоти, сакральні фігури (коло, квадрат), сакральні жести.

Такі вчені, як Л. Д'яконова, Є. Кузьменко, А. Лукіна, Є. Сердешнова розглядають танець як основу для відправлення релігійного ритуалу, при виконанні якого реалізуються міфічні події: космогонія, народження, смерть, ініціація. Міфоритуальна основа балету досліджувалась Т. Єрохіною, Л. Козинко, Є. Маліковим, М. Масаєвим, Н. Нетужиловою, А. Фефеловою. Балет, на думку дослідників, зберігає в собі ритуальну основу, обрядовість, що складають істотне в танці як священного і естетичного мистецтва. Балет є засобом репрезентації сакрального, де визначальне становище належить міфу.

Отже, сьогодні наявна значна кількість робіт, присвячених різним аспектам соціокультурного буття неоязичництва, однак не розробленим залишається осмислення й узагальнення цього культурного феномену з позицій релігієзнавчого аналізу в сфері балету.

У підрозділі 1.2. **«Терміносистема феномену неоязичництва»** аналізується зміст основних понять, які використовуються в дисертації. Так, в іудео-християнській традиції терміни «язичництво» і «неоязичництво» тлумачаться з негативної точки зору. Язичництво характеризується сповіданням ідолопоклонства й відхиленням від істинної віри, що спустошує душу та обмежує світогляд людини. Поняття «неоязичництво» також набуло негативних конотацій. Теологи та богослови розглядають неоязичництво як поклоніння злим духам, а неоязичницькі організації називають деструктивними та тоталітарними сектами. Недоліком таких характеристик язичництва є їх конфесійна заангажованість та несприйняття всіх політеїстичних релігій.

У науковій літературі терміном «язичництво» позначають політеїстичні релігії; релігійні вірування, обряди первісних народів; релігію певного народу, племені, етносу на противагу світовим релігіям; комплекс первісних релігійних вірувань, які передували появі монотеїстичних релігій. Неоязичництво характеризується у вигляді неоднорідного за змістом і формою нового релігійного руху, метою якого є відтворення дохристиянських вірувань та побудова нових ціннісних орієнтирів і світоглядних конструктів. О. Гайдуков, О. Гурко визначають неоязичництво як комплекс нових релігійних, суспільно-політичних, історико-культурних рухів, організацій, спілок, які сформовані на основі політеїстичних релігійних уявлень з метою набуття нової етнічної ідентичності. В. Шнірельман визначив неоязичництво в контексті відновлення духовності нації. Послідовники неоязичництва висловлюють негативне ставлення до даного поняття, визначаючи себе «рідновірами» у всіх слов'ян, «старовірами» – у Словенії, «дажбожими внуками», «ведистами», а також прийнятне і «язичники». Відповідно до попередніх дефініцій неоязичництва, під даним поняттям ми розуміємо новітній релігійний рух, який відновлює стародавні релігії дохристиянської доби.

Полісемантичність досліджуваного явища обумовила осмислення неоязичництва в культурологічному аспекті. Етимологічними інверсіями терміну виступають «неоміфологія», «неоміфологічна свідомість», «нова «первісність», «новоархаїчна міфологія», «ренесанс архаїчного». На нашу думку, в культурологічній парадигмі, неоязичництво – це нова світоглядна орієнтація, яка спрямована на реконструкцію архаїчних моделей світовідчуття.

Другий розділ «Гене́за феномену неоязичництва в культурі» присвячений виявленню світоглядних передумов, які сприяли формуванню неоязичництва та етапам його становлення у ХХ-ХХІ ст.

У **підрозділі 2.1. «Світоглядні передумови формування неоязичництва»** встановлено, що незважаючи на витіснення первісних вірувань у процесі поширення християнства, боротьбу церкви з язичництвом і його рудиментами в народній культурі, язичницькі атавізми мали місце впродовж історії людства. Відродження стародавніх вірувань відбувалось за часів правління Юліана (відкривались храми, відновлювались культи богів, жертвопринесення); доба Ренесансу означена зверненням до Античності, завдяки чому провідною ознакою філософського світогляду стає антропоцентризм. Пантеїстичі ідеї були в основі філософії М. Кузанського та філософських поглядів Дж. Бруно. Поняття «Бога» як іманентної причини світу знаходить своє втілення у філософії Б. Спінози. Поняття «природи», «людської природи», «природної моралі» розвивали англійські філософи (Т. Гоббс, Дж. Локк); французькі матеріалісти XVIII ст. (П. Гольбах, Д. Дідро, Ж. Руссо); представники німецької класичної філософії (І. Кант, Л. Фойєрбах, Г. Фіхте).

Швидкий темп модернізації суспільства супроводжувався зростанням раціоналізму і секуляризацією, у зв'язку з чим варто відмітити філософію Нового часу, з притаманною їй секуляризацією мислення та критикою християнської релігії. Антихристиянська тематика набуває розвитку у ранніх працях Г. Гегеля, де позитивність християнства ототожнюється з утиском і захистом деспотизму, на відміну від вільного самовираження у язичництві стародавніх греків. Фізичний світ, природа стають основоположними об'єктами досліджень філософів Просвітництва. Онтологічний редукціонізм зумовив послідовну відмову від Абсолюту; людина та її пізнавальні можливості, природа і сутність розуму набули принципового переосмислення.

Проведений аналіз німецького романтизму виявив, що представники цього напрямку займалися пошуком способів трансформації суспільства через створення нової культури. Ф. Шлегель і Ф. Шеллінг убачали в стародавній культурі потенції для соціальних перетворень.

Представники романтизму у своїх літературних творах відтворювали міфологічну свідомість. Вираженого міфологічного змісту набувають твори Ф. Новаліса, Л. Тіка. Провідною рисою міфологічної свідомості романтиків є синкретизм мислення, де уявний образ постає носієм виняткового змісту, а вигадка і мрія є самотньою формою дійсності. Романтизм зосереджує свою

увагу на питаннях філософії мистецтва та естетичній проблематиці, в якій міфології надається ключове значення, а мистецтво, набуваючи онтологічного статусу, постає: по-перше, самою культурою; по-друге, пізнанням світу; по-третє, творчістю, особливою духовною практикою; по-четверте, формою вивільнення тієї первісної природної енергії («поезії»), яка закладена в самій людині й становить основу її життя і творчості. Це дало можливість виявити зв'язок між романтичною концепцією міфу і процесом «реміфологізації» культури у ХХ ст. та показати визначальну роль романтичної концепції в розвитку феномену неоязичництва.

У ХХ ст. відбувається оформлення нігілістичних ідей у європейській культурі. Нігілізм Ф. Ніцше заклав основу для формування альтернативних християнству філософсько-релігійних поглядів. Ідея «смерті Бога» Ф. Ніцше трансформувалась філософами-екзистенціалістами та сприяла виникненню «теології смерті Бога», основним постулатом якої було проголошення відсутності божественного промислу. Як наслідок, відмова від Абсолюту обумовила перегляд ціннісних аспектів реальності й формування нових світоглядних орієнтирів.

У підрозділі 2.2. «Етапи розвитку і поширення неоязичництва в культурі ХХ-XXI ст.» проаналізовано етапи неоязичництва в темпоральному та сутнісному планах. При визначенні періодизації неоязичництва за основу було взято підходи М. Епштейна та О. Гуцуляка. Перший етап неоязичництва (початок ХХ ст.) відзначається кризою позитивізму і розгортанням волюнтаризму. Ф. Ніцше проголосив ідею звільнення суспільства від християнської духовності, а джерелом цінностей для людини проголошував «волю до влади». Саме така позиція Ф. Ніцше є волюнтаристською, а його філософія – «неоязичницькою». Культивування волюнтаризму знаходить своє втілення у ранньому неоязичницькому русі з появою німецького «народницького неоязичництва» та утворенням спектру неогерманських груп. На наступному етапі свого розвитку (60-ті рр. ХХ ст.), неоязичництво виступає як протиположність європейській культурі та характеризується розгортанням ірраціоналізму. Постає гедоністичний етап неоязичництва. Ірраціоналізм виступає протиположністю науковому, матеріалістичному світогляду. Переорієнтація від раціональних установок, від притаманного Новому часу культу розуму до ірраціональності, до таких елементів людської психіки, як воля та інстинкти, інтуїція, емоції, підсвідомість. Теорія архетипів К. Юнга зумовила розуміння існування богів всередині самої людини у вигляді образів або подій.

У 90-х рр. ХХ ст. розгортається третій етап неоязичництва – космоцентричний. Репрезентанти «космоцентричного неоязичництва» розглядають людину з позиції космічного виміру її буття. Зв'язок «усього з усім», існування єдиної космічної мислячої оболонки Всесвіту, «загального космічного закону», показує неподільність людини і космосу, космічну суть індивіда і космічний обсяг його діяльності.

Сучасний етап неоязичництва (перфекціоністський або культурно-гедоністичний) характеризується пошуком балансу між ірраціональним і раціональним. У добу постмодерну відбувається зміна світоглядної парадигми, основними особливостями якої постають: 1) інтерес до дохристиянської язичницької чуттєвості та нових форм ірраціонального досвіду; 2) технократичність, у зв'язку з чим наголошується на відновленні природи; 3) критичний стан сучасної цивілізації пов'язується з християнською традицією, подолання якого пропонується через повернення до стародавніх вірувань; 4) постмодерністи наслідують філософські здобутки Ф. Ніцше, вважаючи його ідеї основними постулатами сьогодення; 5) перехід від класичної раціональності до постнекласичної, «знімається» протиставлення раціонального та ірраціонального, наука урівнюється з релігією, міфом, магією, мистецтвом. Людина доби постмодерну не надає науці домінуючого статусу, але у пошуках нових ціннісних орієнтирів не відмовляється від наукового знання. В межах постмодерністського дискурсу, неоязичницька система поглядів прагне до реконструкції існуючого світу і людини, через комплексне вдосконалення фізичних, психічних та інтелектуальних можливостей особистості, що можна означити як «синтез духу і тіла», єдність матеріального (природного) і духовного, урівняння раціонального та ірраціонального начала. Реалізація неоязичницького світовідчуття відбувається саме у культурному просторі. Суттю концепції «нової людини» є природоорієнтований спосіб життя та переформатування її мислення у напрямі «екологізації» свідомості.

Третій розділ дисертації «**Неоязичницькі інтенції в культурі**» присвячений дослідженню язичницьких тенденцій в мистецтві, зокрема балеті.

У підрозділі 3.1. «**Вплив неоязичництва на формування сучасної мистецької творчості**» встановлено, що ХХ-ХХІ ст., з характерними для них інтенсивними релігійними шуканнями, ознаменувалися впливом релігійних процесів на мистецтво. Мистецтво починає культивувати нові релігійні цінності, про що свідчить спадщина композиторів І. Стравінського, Є. Станковича. Творча діяльність даних композиторів не зводиться лише до мистецтва. Вона охоплює більші горизонти, ніж просто естетична діяльність.

Увага до релігійного в мистецтві ХХ-ХХІ ст. не викликає сумнівів. Мистецтво звертається до релігійних сюжетів, з метою побудови нових ціннісних орієнтирів для сучасного суспільства. На нашу думку, передбачення П. Сорокіна про зміну чуттєвого типу культури інтегральним типом фактично збулося: релігійні тенденції в мистецтві, зокрема реконструкція архаїчних (язичницьких) практик відбувається на тлі науково-технічного прогресу та інформаційного прискорення.

Мистецтво, його релігійні пошуки, осмислюються в контексті радикальних змін всієї західної культури. Спостерігається хвиля інтересу до неоязичницьких вчень. Ця хвиля проявила себе як в мистецтві (музика, танець), так й у власне релігійній сфері.

Важливим постає аналіз сучасного функціонування танцювального мистецтва в його міфологічних проявах, що додатково підтверджує зв'язок танцю з релігією та демонструє неоязичницькі інтенції в культурі. Встановлено, що танець постає частиною релігійного культу, засобом духовно-практичного осмислення та сприйняття реальності давньою людиною. Релігійно-обрядова хореографія була органічною складовою міфологічного світосприйняття. Танець взаємопов'язаний з міфологією через символи та знаки, тобто рухи, жести, пози є знаками божественних характеристик, синтез яких мав точне значення. У сучасному танцювальному напрямі «модерн» виявлені символи лунарної сакральності, а хореографія вирізняється спрямованістю до космічного ритму, зв'язком із міфологічними прообразами. У балеті спостерігаються міфологічні образи: сплячі красуні, сільфіди, зачаровані принцеси, вілліси, наяди; «архетипи»: образи, символи (дерево життя, лабіринт, історичні події), сюжети (народження, ініціація, смерть); універсальні архетипи руху (руки, здійснені в молитві або заклинанні; руки, що демонструють обійми; рух по колу тощо). При аналізі класичних рухів виявляється їх символічність.

Важливо відзначити, що балет впливає на неоязичництво шляхом формування своєрідної «язичницької» картини світу, «підживлює» її сюжетами на язичницьку тематику. Велика кількість прикладів залучення язичницьких ідей і символів в балеті та їх трактування в дусі нової релігійності наводиться в дисертації. Отже, можна вважати, що балет – провідник ідей неоязичництва в сучасну культуру.

Підрозділ 3.2. «Язичницька тематика в балеті як прояв феномену неоязичництва в культурі» присвячений аналізу творчого доробку М. Римського-Корсакова («Млада»), І. Стравінського («Весна священна»), Є. Станковича («Володар Борисфену»), де виявлена наявність неоязичницьких тенденцій, їх прояв у зверненні до язичницьких вірувань. Те, що у сучасній культурі використовуються елементи язичницьких культів, – безсумнівно. Відродження язичницьких ритуалів у повній мірі було характерним вже для М. Римського-Корсакова (XIX ст.), ця ж лінія сьогодні продовжується багатьма танцювальними напрямками та сучасними балетами.

У досліджених балетах присутні визнання і навіть своєрідний культ язичництва. За допомогою балету вдається віртуально зобразити ті перетворення, які відбуваються в релігійній сфері.

З усіх видів мистецтв, як сучасних, так і мистецтв минулого, балет виявився найбільш близьким містеріальним практикам давнини. Паралелі прослідковуються як на ідейному рівні (тематики), так і при аналізі засобів їх подачі. Балети можуть бути охарактеризовані як «сучасні ритуали».

Простежується зв'язок відродження язичницької культури в балеті з неоязичницьким рухом: так, проаналізовані тенденції в балеті, в якому ніби відроджуються первісні магичні ритуальні дії, а музика є ключем у досягненні особливого емоційного і психологічного стану, тотальному злитті з

навколишнім світом. Він звертається до первісних людських інстинктів, як в музиці, так і в хореографії, що нагадує культові танці первісних народів. Музика повертає людину до стародавніх, первісних станів, безпосередньо звертається до глибин несвідомого. Балет засобами мистецтва відроджує атмосферу стародавніх язичницьких практик, колективної молитви. Розвиток мистецтва є виокремленням особистості із загального руслу народної творчості, з ритуалу. Балет, в свою чергу, є спробою повернення танцю, а, зокрема, особистості в ритуал.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації представлено теоретичні підсумки роботи, які в узагальненому вигляді відображають мету, завдання і наукову новизну дослідження.

1. Досліджено феномен неоязичництва та виявлені його теоретичні джерела, які розкриваються в роботах українських та зарубіжних релігієзнавців, філософів, культурологів. Варто зазначити, що поняття «неоязичництво» не є загальноновизнаним і використовується для позначення різноманітних явищ – від своєрідних проявів у політиці до ідейних спрямувань у мистецтві. Дослідники пропонують виокремити наступні підходи при розгляді неоязичництва: конфесійний, негативістський та визначення представників неоязичництва. Проблема ускладнюється тим, що кожна із зацікавлених сторін, характеризуючи зазначений феномен, ставиться до нього упереджено, розглядаючи крізь призму своїх релігійних, політичних, етнічних переконань. Тематика дисертації обумовила авторське визначення неоязичництва в релігієзнавчому та культурологічному аспектах.

2. Узагальнено та обґрунтовано світоглядні джерела формування неоязичництва. Встановлено, що культивуванню язичницької естетики і системи цінностей сприяли соціально-політичні, економічні та духовні трансформації суспільства. Формування неоязичництва у XX-XXI ст. зумовлене культурою Постмодерну, під час якої відбувається девальвація християнських цінностей, проголошення нових ціннісних орієнтирів, формування світогляду на основі пантеїстичних уявлень. Проблеми сучасної цивілізації пропонується подолати через повернення до стародавніх вірувань.

З'ясовано, що на появу неоязичництва в сучасній культурі вплинув загальний процес секуляризації, який розпочався з епохи Відродження. Духовний розвиток починає зазнавати впливу світської культури, яка формує нові норми і цінності. Як наслідок, філософія Нового часу зосереджується на дослідженні не потойбічного, а поцейбічного: природи, особистості, людської сутності.

Світоглядними джерелами неоязичництва в більшості виступає антихристиянська філософія. Язичництво мислилося як протилежність до

християнської традиції, сприймалося як щось споконвічне, сутнісне, здатне призвести суспільство до ідейного оновлення. «Неоязичницький поворот» в культурі є своєрідною реакцією на сучасні світові проблеми, зокрема тотальний наступ техногенної цивілізації, що створює передумови для включення механізму «ретроутопії». Як наслідок культура постмодерну проголошується нехристиянською, постхристиянською.

3. Виявлено, що генеза неоязичництва обумовлювалась посиленням національної самосвідомості та кризою офіційної релігійності. Виникнення неоязичництва пов'язане з прагненням вирішувати проблеми національної ідентичності, з орієнтацією на утвердження національної ідеї, національного самовизначення без іншокультурних нашарувань, що визначало шлях релігійного пошуку. Простежено, що перші три етапи становлення неоязичництва характеризуються інтуїтивно-іраціональним началом, на відміну від сучасного неоязичництва, вихідним положенням якого є намагання урівноважити раціональне та іраціональне шляхом їх синтезу. Сучасне неоязичництво пропагує «новий тип свідомості», який не заперечує наукові досягнення, але виступає проти розуміння знання як сили підкорення природного Універсуму, історичної форми раціональності.

Згідно неоязичництва, надмірна увага, яка приділялася розуму, детермінувала проблеми сучасного суспільства. Антитезою існуючим західним релігійним традиціям висувається «релігія природи». Сучасні неоязичники вважають, що поява християнства та іудаїзму призвела до знищення «релігії природи», яка передувала цим історичним традиціям. Неоязичники намагаються усунути розрізнення між людським, природним і божественним, концептуалізуючи їх як аспекти один одного. Отже, неоязичництво тяжіє до екологічності, органічності, холізму і пантеїзму.

4. Пліуралістичною, багатоваріантною постає розробка неоязичницьких інтенцій і мотивів у сфері культури. Тут можна виокремити ряд модифікацій, що вимагають різних підходів до їх оцінки. Неоязичництво естетичне і неоязичництво релігійне – явища різного порядку. Перше є компонентом мистецької свідомості, друге – релігійної. При всіх властивих їм спільних рисах, періодах та формах історичної взаємодії ці два види свідомості все ж не збігаються один з одним за обсягом. Мистецька свідомість досить самостійна і корелює з релігійною свідомістю більш складним чином, ніж при однозначній відповідності.

В останні роки в культурфілософській і естетичній літературі посилилося розуміння того, що розвиток культури має не простий, лінійний характер, а включає в себе елементи циклічності, повернення до етапів, вже пройдених, але ще не вичерпаних раніше в своєму потенціалі до кінця. Зазвичай поштовхом до такого повернення слугує надмірна ускладненість і канонічність культурних форм, їх значний відрив від природних основ суспільного процесу. Симптомом подібних моментів розвитку виступає характерне відчуття «втоми від

культури». У такому контексті мистецьке неоязичництво є закономірним феноменом. Природним є звернення до стародавніх традицій, міфів, образів язичницького етапу історії.

5. Заповненість повсякденної соціальної реальності язичницькою культовою символікою знаходить своє відображення в творах мистецтва, зокрема балеті. Танцювальне мистецтво, що має язичницьку праоснову, вимагає релігієзнавчого аналізу з таких причин: по-перше, язичництво має системоутворюючий характер щодо культури; по-друге, язичництво сьогодні досить широко репрезентоване в балеті, але його функціонування в новій соціальній системі не відрефлексоване сучасною релігієзнавчою теорією.

При дослідженні міфоруитуальних основ у появі танцю, встановлено, що в архаїчну добу танцювальна мова була практичним засобом формування соціального життя (танець як ритуал) і сприяла накопиченню духовного досвіду людини, а також «побудові священного простору». В структурі взаємовідносин людини із зовнішнім світом, танець виконував важливі життєві функції: магичні (військові, трудові); соціально-комунікативні (обряди ініціацій, культ предків); релігійні, присвячені поклонінню божествам (тотемні танці, календарні святкування).

Багато жестів виникають із синкретичного стану людини, які є універсальними для багатьох культур. Таким чином, утворились пластичні міфологеми, які є носіями референтів архетипних змістів, тримають зв'язок з практичним досвідом стародавньої епохи. Серед важливих міфологем постає сам взаємозв'язок танцю і міфологічної свідомості. Продемонстровано, що танець є носієм прихованої міфологічної суті людського буття.

На нашу думку, танець є елементом релігійного ритуалу та органічною складовою міфологічної структури світу. Танець постає засобом спілкування з вищими духовними силами, носієм і зберігачем священних правил, табу, одночасно він набуває сакрального змісту. За допомогою рухів і жестів, відповідних тому чи іншому божеству, стародавні люди відтворювали дії священних міфічних персонажів або міфічні події. Балет є найбільш міфологічною та міфотворчою формою танцювального мистецтва.

6. Дослідження проявів феномену неоязичництва в культурі дало можливість встановити, що починаючи з XIX ст., композитори у своїй творчості звертаються до язичницького міфу. При аналізі балетних спектаклів М. Римського-Корсакова, І. Стравінського, Є. Станковича, виявлено сюжетні лінії саме язичницького характеру.

Досліджені балети демонструють світоустрій стародавніх слов'ян на різних історичних етапах. Основою балетів є відтворення календарно-обрядових ритуалів, зображення культу шанування природи, реконструкція язичницьких уявлень про світлих і темних богів та їх вплив на поцейбічний світ, відображення трьох рівнів світобудови (небесна, земна, підземна),

репрезентація слов'янського язичницького пантеону. Образи, перейняті з фольклору стародавніх народів з новаторськими хореографічними та музичними засобами, репрезентують неоязичництво в культурі, будується модернізований язичницький пантеїзм, в якому природа постає одухотвореним началом, а людина суб'єктом, здатним проникати в таємниці божественного світоустрою. Аналіз творчості композиторів свідчить про відродження ними пантеїстичного сприйняття світу на основі стародавніх символів.

Неоязичницька традиція становить сьогодні ядро культури, яка реалізується через міфологію, символізм, мову культури (ремінісценції, метафори, інтертекстуальність творів мистецтва). Неоязичницький характер культури ХХ – ХХІ ст. виявляється практично у всіх видах мистецтва – живописі, музиці, балеті.

СПИСОК ПРАЦЬ ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Качан, К.Є. Терміносистема язичництва та неоязичництва [Текст] / К.Є. Качан // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. Лях В.В. - Вип. № 9 (117). - К., 2012. - С. 229-236.
2. Качан, К.Є. Передумови та етапи розвитку неоязичництва [Текст] / К.Є. Качан // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія.-К.,2013. - Вип.29(42) . - С. 30-34.
3. Качан, К.Є. Причини появи неоязичництва у світі [Текст] / К.Є. Качан // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. - Вип.1(115). – С. 14-16.
4. Качан, К.Є. Явище сучасного українського неоязичництва [Текст] / К.Є. Качан // Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія. - К.,2014. - Вип.121. - С. 134-144.
5. Качан, К.Є. Неоязичницькі організації на території сучасної України [Текст] / К.Є. Качан // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. Лях В.В. - К., 2014. - Вип. № 8-9 (136-137). - С. 180-188.
6. Качан, К.Є. Осмислення язичницького міфу в танцювальному мистецтві: на прикладі балету [Текст] / К.Є. Качан // Гілея. Науковий вісник.- К.: «Видавництво «Гілея», 2015. - Вип.97 (№ 6). - С. 214-218.

Тези наукових доповідей:

7. Качан, К.Є. Неоязичницькі тенденції у творчості М. Римського-Корсакова [Текст] / К.Є. Качан // Матеріали VII Международной научно-практической интернет-конференции «Актуальные научные исследования в современном мире» (24-25 ноября 2015 г.) : [сборник научных трудов] / Гл. ред.: В.П. Коцур. - Ч. 7. - Переяслав-Хмельницький, 2015. - Вып. 7. - С. 133-136.

8. Качан, К.Є. Язичницький ритуал в балеті І. Стравінського «Весна Священна» [Текст] / К.Є. Качан // Матеріали ХХІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Наука. Інновації. Прогрес» (29-30 листопада 2015 р.) / Редкол.: Р.С. Іванюк [та ін.]. - Т. 2. - К. : Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2015. - С. 20-22.

9. Качан, К.Є. Неоязичництво у філософському дискурсі ХХІ століття [Текст] / К.Є. Качан // ІІІ Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки» (4-5 грудня 2015 р.). - У 2 ч. - Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. - Ч. 2. - С. 130-133.

10. Качан, К.Є. Язичницька тематика в українському балеті ХХ – ХХІ століть як прояв феномену неоязичництва в культурі [Текст] / К.Є. Качан // Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодні, майбутнє: результати ХІІ Міжнародної конференції: збірник наукових праць (14 грудня 2015 р.) / Відп. ред. М.М. Приходько, С.В. Тонких. - К.: Видавництво «Аграр Медіа Груп», 2015. - С. 35-39.

АНОТАЦІЯ

Качан К.Є. Неоязичництво як культурний феномен. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертації вперше в українському релігієзнавстві на основі дескриптивно-феноменологічного методу здійснено аналіз неоязичництва в культурі та його прояв у балеті. Виявлено міфоритуальну основу в зародженні танцю, сакральну природу танцювального мистецтва, показано актуалізацію язичницької тематики в балетах ХІХ – ХХІ ст.

Проаналізовано стан досліджень неоязичництва в українській і зарубіжній літературі. Враховуючи основні методологічні підходи, розглянуто низку термінів, які використовуються для означення язичництва і неоязичництва. Запропоноване авторське розуміння неоязичництва. В контексті прояву неоязичництва в культурі проведений аналіз цього явища в культурологічному розрізі.

Визначено світоглядні джерела формування неоязичництва, розглянуто етапи розвитку неоязичництва в культурі ХХ – поч. ХХІ ст. Аналіз історичних обставин дозволив установити основні причини виникнення цього феномену. На основі історико-філософського підходу виявлено становище неоязичництва у сучасному соціокультурному процесі.

Ключові слова: язичництво, неоязичництво, рідна віра, національна ідентичність, неорелігія, новий релігійний рух, релігія, язичницький міф, ритуал, неоязичницькі тенденції, балет.

АННОТАЦИЯ

Качан К.Е. Неоязычество как культурный феномен. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 - религиоведение. - Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. - Киев, 2016.

В диссертации впервые в украинском религиоведении на основе дескриптивно-феноменологического метода осуществлен анализ неоязычества в культуре, что позволило определить тенденцию реактуализации архаики в танцевальном искусстве. Исследованы неоязыческие тенденции в культуре на примере балета.

Исследовано мифоритуальную основу в зарождении танца, сакральную природу танцевального искусства. В архаическую эпоху танец был священным действием, которое выполнялось в праздничные дни и символизировал выход за пределы профанного мира, был связующим звеном между мирским и священным, потусторонним. Показано, что танец как способ духовно-практического осмысления, изучения, освоения реальности, возник в пределах первоначального религиозного ритуала. Танец выступал способом обретения связи с потусторонним духовным миром, содержал священные правила и табу, вместе с этим имел сакральное содержание, являлся сакральным видом искусства. Благодаря движениям, которые характеризовали определённое божество, древние люди воссоздавали священные деяния персонажей или события.

Показано, что миф, существование мифологических структур сознания присущи современной культуре. Первоначальный танец существовал в системе языческого ритуала, с его характерными чертами, которые проявляются в танцевальном искусстве. Танец заимствовал сакральную символику, связанную с ритуальной стороной жизни древнего общества. Доказано, что балет является наиболее мифологической и мифотворческой формой танцевального искусства, отображением сакральности, театральным действием, где главное место принадлежит мифу. Показано возрождение языческой тематики в балетах XIX-XXI вв. Установлено, что балет, обращаясь к языческой тематике, обновляет её культурный смысл, подтверждает проявление неоязычества в современной культуре.

Проанализировано состояние исследований неоязычества в украинской и зарубежной литературе. Учитывая основные методологические подходы, рассмотрено ряд терминов, используемых для обозначения язычества и неоязычества. Предложено авторское понимание неоязычества. В контексте проявления неоязычества в культуре проведен анализ данного явления в культурологическом разрезе.

Определены мировоззренческие источники формирования неоязычества, рассмотрены этапы развития неоязычества в культуре XX - нач. XXI вв. Анализ исторических обстоятельств позволил установить основные причины возникновения данного феномена. На основе историко-философского подхода показано положение неоязычества в современном социокультурном процессе.

Ключевые слова: язычество, неоязычество, родная вера, национальная идентичность, неорелигия, новое религиозное движение, религия, языческий миф, ритуал, неоязыческие тенденции, балет.

ANNOTATION

Kachan K.E. Neopaganism as a cultural phenomenon. – On the right of manuscript.

Dissertation for the Candidate degree in Philosophy, 09.00.11 - Religion studies. - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kyiv, 2016.

For the first time ever in Ukrainian religious studies based on the descriptive-phenomenological method is an analysis of neo-paganism manifestation in culture and its expression in a ballet. The author discovers the foundation of the myth and ritual in the dance, sacred nature of the dance, and shows the revival of pagan themes in the ballets of XIX-XXI centuries.

Author analyzes a set of researches of the neo-paganism in Ukrainian and foreign scientific literature. Taking into account the main methodological approaches, it is used a number of terms refer to pagan and neo-paganism. Author proposes her own definition of the neo-paganism. The manifestations of the neo-paganism in the culture are examined from a cultural perspective.

The author determines the ideological sources of the neo-paganism and examines the stages of neo-paganism in the culture in XX - beginning of the XXI centuries. The analysis of the historical circumstances has allowed establishing the main causes of this phenomenon. The article reveals the place of the neo-paganism in the modern socio-cultural process based on historical and philosophical approaches.

Keywords: paganism, neo-paganism, native faith, national identity, neo-religion, new religious movement, religion, pagan myth, ritual, neo-paganism tendencies, ballet.